

Conselleria de Turisme, Cultura i Esport

RESOLUCIÓ de 27 de novembre de 2012, de la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport, per la qual s'incoa expedient de declaració de Bé d'Interés Cultural Inmaterial, a favor dels tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora d'Albaida, en el campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basilica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basilica metropolitana de Santa Maria de València. [2012/11238]

L'article 12 de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana assenyalava que correspon a la Generalitat vetlar per la protecció i defensa de la identitat i els valors i interessos del poble valencià i el respecte a la diversitat cultural de la Comunitat Valenciana i el seu patrimoni històric.

Vist l'informe tècnic favorable a la incoació de l'expedient de declaració de Bé d'Interés Cultural Inmaterial, a favor dels tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Ntra. Sra. d'Albaida, en el campanar de la vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basilica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basilica metropolitana de Santa Maria de València.

De conformitat amb el que disposa el preàmbul de la Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat, del Patrimoni Cultural Valencià, el patrimoni cultural valencià és uns dels principals senyals d'identitat del poble valencià. Els béns que l'integren constitueixen un llegat patrimonial d'incalculable valor, la conservació i enriquiment del qual correspon a tots els valencians, i especialment a les institucions i als poders públics que els representen.

Considerant el que disposa l'article 27 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport, ha resolt:

Primer

Incoar expedient de declaració com a Bé d'Interés Cultural Inmaterial a favor dels tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Ntra. Sra. d'Albaida, en el campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basilica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basilica metropolitana de Santa Maria de València.

Segon

De conformitat amb els articles 28 i 45 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, determinar els valors del bé que justifiquen la declaració, descriure els detalls que permeten la seua precisa identificació, definir l'àmbit espacial i temporal, en l'annex que s'adjunta a la resolució, i fixar les normes de protecció del bé, i s'establix com a mesura de protecció que la Generalitat vetlarà pel normal desenvolupament i la pervivència d'esta manifestació cultural i tutelarà la conservació dels seus valors tradicionals. Qualsevol canvi que excedisca el normal desenvolupament dels elements que formen esta manifestació cultural haurà de comunicar-se a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural, per a, si és el cas, l'autorització administrativa i la consegüent modificació de la present declaració.

La protecció d'estos quatre conjunts de tocs manuals de campanes com a Bé d'Interés Cultural de Caràcter Inmaterial suposa no sols la protecció genèrica de les seues activitats, coneixements i tècniques, sino també de les instal·lacions, les campanes i els tocs en el seu estat actual, sense interferir en el seu ús habitual per a tocs diaris, festius o de difunts o inclús per a concerts extraordinaris.

Al contrari, qualsevol mecanització, modificació de campanes o d'instal·lacions, desplaçament o variació del conjunt de bronzes haurà de ser autoritzat explícitament, i per mitjà de projecte degudament presentat al centre directiu competent, sempre que no impedisca, dificulte o modifique els tocs tradicionals de campanes, dels quals estos quatre conjunts són un clar exponent i una referència fonamental per al patrimoni cultural dels valencians.

Conselleria de Turismo, Cultura y Deporte

RESOLUCIÓN de 27 de noviembre de 2012, de la Conselleria de Turismo, Cultura y Deporte, por la que se incoa expediente de declaración de Bien de Interés Cultural Inmaterial, a favor de los toques manuales de campanas en la iglesia parroquial de la Asunción de Nuestra Señora de Albaida, en el Campanar de la Vila de Castellón de la Plana, en la Santa Iglesia Catedral Basilica de Santa María de la Asunción de Segorbe y en la Santa Iglesia Catedral Basilica Metropolitana de Santa María de València. [2012/11238]

El artículo 12 del Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana señala que corresponde a la Generalitat velar por la protección y defensa de la identidad y los valores e intereses del pueblo valenciano y el respeto a la diversidad cultural de la Comunitat Valenciana y su patrimonio histórico.

Visto el informe técnico favorable a la incoación del expediente de declaración de Bien de Interés Cultural Inmaterial, a favor de los toques manuales de campanas en la iglesia parroquial de la Asunción de Ntra. Sra. de Albaida, en el Campanar de la Vila de Castellón de la Plana, en la Santa Iglesia Catedral Basilica de Santa María de la Asunción de Segorbe y en la Santa Iglesia Catedral Basilica Metropolitana de Santa María de València.

De conformidad con lo dispuesto en el preámbulo de la Ley 4/1998, de 11 de junio, de la Generalitat, del Patrimonio Cultural Valenciano, el patrimonio cultural valenciano es una de las principales señas de identidad del pueblo valenciano. Los bienes que lo integran constituyen un legado patrimonial de incalculable valor, cuya conservación y enriquecimiento corresponde a todos los valencianos, y especialmente a las instituciones y a los poderes públicos que los representan.

Considerando lo que dispone el artículo 27 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, la Conselleria de Turismo, Cultura y Deporte, ha resuelto:

Primero

Incoar expediente de declaración como Bien de Interés Cultural Inmaterial a favor de los toques manuales de campanas en la iglesia parroquial de la Asunción de Ntra. Sra. de Albaida, en el Campanar de la Vila de Castellón de la Plana, en la Santa Iglesia Catedral Basilica de Santa María de la Asunción de Segorbe y en la Santa Iglesia Catedral Basilica Metropolitana de Santa María de València.

Segundo

De conformidad con los artículos 28 y 45 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, determinar los valores del bien que justifican la declaración, describir los detalles que permitan su precisa identificación, definir el ámbito espacial y temporal, en el anexo que se adjunta a la resolución, y fijar las normas de protección del bien, estableciéndose como medida de protección que la Generalitat velará por el normal desarrollo y la pervivencia de esta manifestación cultural y tutelarà la conservación de sus valores tradicionales. Cualquier cambio que exceda el normal desarrollo de los elementos que forman esta manifestación cultural deberá comunicarse a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural, para, en su caso, su autorización administrativa y consiguiente modificación de la presente declaración.

La protección de estos cuatro conjuntos de toques manuales de campanas como Bien de Interés Cultural de Carácter Inmaterial supone no solamente la protección genérica de sus actividades, conocimientos y técnicas, sino también de las instalaciones, las campanas y los toques en su estado actual, sin interferir en su uso habitual para toques diarios, festivos o de difuntos o incluso para conciertos extraordinarios.

Por el contrario, cualquier mecanización, modificación de campanas o de instalaciones, desplazamiento o variación del conjunto de bronzes, deberá ser autorizado explícitamente, y mediante proyecto debidamente presentado al centro directivo competente, siempre y cuando no impida, dificulte o modifique los toques tradicionales de campanas, de los cuales estos cuatro conjuntos son un claro exponente y una referencia fundamental para el patrimonio cultural de los valencianos.

La gestió dels tocs manuals de l'Assumpció de Ntra. Sra. d'Albaida del campanar de la Vila de Castelló de la Plana, de la santa església catedral basilica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i de la santa església catedral basilica metropolitana de Santa Maria de València són competència dels seus respectius titulars, església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora, Ajuntament de Castelló, capítol catedral de Segorbe i capítol catedral de València, junt amb les distintes associacions de campaners, els quals decidiran conjuntament sobre aspectes materials i immaterials dels respectius jocs de campanes i els seus tocs.

De la mateixa manera, les administracions públiques fomentaran la difusió d'este bé, garantiran el seu estudi i documentació amb criteris científics, i incorporaran els testimonis disponibles a suports materials que en garantisquen la pervivència.

Tercer

En compliment del que preceptua l'article 27.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, notificar la present resolució als interessats, així com comunicar-la al Registre General de Béns d'Interès Cultural per a la seua anotació preventiva.

Quart

Publicar la present resolució, amb el seu annex, en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* i en el *Boletín Oficial del Estado*.

La qual cosa es fa pública als efectes oportuns.

València, 27 de novembre de 2012.– La consellera de Turisme, Cultura i Esport: Lola Johnson Sastre.

ANNEX

I. Dades sobre el bé objecte de declaració

I.1. Introducció

Els tocs de campana formen part del paisatge sonor i cultural dels valencians des de la conquesta cristiana. Es diu que el mateix rei, Jaume I, portava xicotetes campanes en el seu equipatge, i el poeta Ibn-Al-Abbar ja escriu, als pocs anys de la incorporació del Regne de València a la cultura cristiana europea, que «el soroll de les campanes ha substituït la veu que cridava a l'oració». Respecte a estes xicotetes campanes, tot apunta que una de les campanes senyaleres o «campaneta dels Morts» de la catedral de València, datada a principis del segle XIII i restaurada fa uns anys, puga ser una d'estes campanes medievals.

Les veus de les campanes han constituït, al llarg dels segles, la veu de la comunitat, el mitjà d'expressió i de comunicació més immediat i eficaç al servei de tots, la referència sonora que servia per a informar i coordinar tota una comunitat local. Les campanes construeixen el temps col·lectiu, no sols a través dels rellotges, sinó dels diversos tocs, que marquen el transcurs de la jornada, de la setmana, de l'any i de la vida. Marquen espais festius o de dol, i indiquen amb els seus tocs la rellevància de certes persones, bé en el moment de la seua mort, bé en altres esdeveniments extraordinaris. Per això les campanes arriben més enllà del significat religiós, sense oblidar-lo, ja que es converteixen en la veu d'una comunitat, en el seu símbol sonor més intuïtiu i emotiu. Els tocs tradicionals es caracteritzaven per la seua gran varietat local, estrictament reglamentats, i molts d'estos són iguals en el contingut però diferents i inclús oposats en les formes. Per exemple, el final del toc de festa de la ciutat de València és el toc de morts principal en l'horta que rodeja la ciutat.

Els valencians hem desenrotllat, al llarg dels segles, una cultura pròpia, una manera diferenciada de tocar les campanes, basada primer en els repicaments i en les campanes oscil·lants, i més tard en el volteig generalitzat, sovint combinat amb les maneres anteriors de toc. És innegable que els primers tocs de campanes consistien en campanes oscil·lades o repicades, i que en el Campanar Nou de la catedral de València, l'actual torre del Micalet, cap a 1425, eren tocades d'esta manera. Però els tocs van evolucionar cap a una manera més pròpia, encara que mantenint les campanes oscil·lades i inclús parades per a certs repicaments cerimonials, com ara el repic o els tocs de Dominica Morada, propi de Quaresma o de l'Advent. Així les campanes comencen a voltejar a València, donar la volta per complet, cap a finals del segle

La gestión de los toques manuales de la Asunción de Ntra. Sra. de Albaida del Campanar de la Vila de Castellón de la Plana, de la Santa Iglesia Catedral Basilica de Santa María de la Asunción de Segorbe y de la Santa Iglesia Catedral Basilica Metropolitana de Santa María de Valencia, son competencia de sus respectivos titulares, iglesia parroquial de la Asunción de Nuestra Señora, Ayuntamiento de Castellón, Cabildo Catedral de Segorbe y Cabildo Catedral de Valencia, junto a las distintas asociaciones de campaneros, quienes decidirán conjuntamente sobre aspectos materiales e inmateriales de los respectivos juegos de campanas y sus toques.

Del mismo modo las administraciones públicas fomentarán la difusión de este bien, garantizarán su estudio y documentación con criterios científicos, e incorporarán los testimonios disponibles a soportes materiales que garanticen su pervivencia.

Tercero

En cumplimiento de lo preceptuado en el artículo 27.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, notificar la presente resolución a los interesados, así como comunicarla al Registro General de Bienes de Interés Cultural para su anotación preventiva.

Cuarto

Publicar la presente resolución con su anexo en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* y en el *Boletín Oficial del Estado*.

Lo que se hace público a los efectos oportunos.

Valencia, 27 de noviembre de 2012.– la consellera de Turismo, Cultura y Deporte: Lola Johnson Sastre.

ANEXO

I. Datos sobre el bien objeto de declaración

I.1. Introducción

Los toques de campana forman parte del paisaje sonoro y cultural de los valencianos desde la conquista cristiana. Se dice que el propio rey, Jaime I, llevaba pequeñas campanas en su equipaje, y el poeta Ibn-Al-Abbar ya escribe, a los pocos años de la incorporación del Reino de Valencia a la cultura cristiana europea, que «el ruido de las campanas ha sustituido la voz que llamaba a la oración». Respecto a estas pequeñas campanas, todo apunta a que una de las campanas senyaleres o «campaneta dels Morts» de la Catedral de Valencia, datada a principios del siglo XIII y restaurada hace unos años, pueda ser una de estas campanas medievales.

Las voces de las campanas han constituido, a lo largo de los siglos, la voz de la comunidad, el medio de expresión y de comunicación más inmediato y eficaz al servicio de todos, la referencia sonora que servía para informar y coordinar a toda una comunidad local. Las campanas construyen el tiempo colectivo, no solo a través de los relojes, sino de los diversos toques, que marcan el transcurrir de la jornada, de la semana, del año y de la vida. Marcan espacios festivos o de luto, e indican con sus toques la relevancia de ciertas personas, bien en el momento de su muerte, bien en otros acontecimientos extraordinarios. Por eso las campanas llegan más allá del significado religioso, sin olvidarlo, puesto que se convierten en la voz de una comunidad, en su símbolo sonoro más intuitivo y emotivo. Los toques tradicionales se caracterizaban por su gran variedad local, estrictamente reglamentados, siendo muchos de ellos iguales en su contenido pero diferentes e incluso opuestos en sus formas. Por ejemplo, el final del toque de fiesta de la ciudad de Valencia es el toque de muertos principal en la huerta que rodea la ciudad.

Los valencianos hemos desarrollado, a lo largo de los siglos, una cultura propia, una manera diferenciada de tocar las campanas, basada primero en los repiques y en las campanas oscilantes, y más tarde en el volteo generalizado, a menudo combinado con las maneras anteriores de toque. Es innegable que los primeros toques de campanas consistían en campanas osciladas o repicadas, y que en el Campanar Nou de la catedral de València, la actual torre del Micalet, hacia 1425, eran tocadas de esta manera. Pero los toques evolucionaron hacia una manera más propia, aunque manteniendo las campanas osciladas e incluso paradas para ciertos repiques ceremoniales, como «el repic» o los toques de Dominica Morada, propios de Cuaresma o del Adviento. Así las campanas empiezan a voltear en Valencia, dar la vuelta por completo, hacia

XVI i no arriben a fer-ho a Segorbe fins a finals del segle XVIII. El model catedralici es va estendre a tot el territori, i encara que ara només es pensa a voltejar, revoltejar, volejar, tocar a vol les campanes, els repicaments continuen sent la manera més creativa, antiga i local de tocar. En els repicaments es posen totes les cordes de manera que es puguin tocar totes les campanes al mateix temps, fent un «tranc», i després se sol repicar la campana menor amb les altres, sovint de major a menor, intercalant «trancs». Els ritmes tenen una certa llibertat, de manera que es pot saber qui repica, i amb quantes ganades ho fa. El repicament era treball del campaner, i requeria l'ascensió a la torre, és a dir, tocar des de dalt. Els francesos i anglesos ho fan a distància, amb llargues cordes, lluny de les campanes, sense comprometre's ni compenetrar-se amb estes. En el nostre territori es toquen les campanes històricament al seu costat, sentint-les i sentint. Per a repicar fa falta fixar les campanes; si es mouen l'esforç és major i el toc és un desastre. Ací apareix un matís important, el cansament ha de ser el menor possible, perquè el comunicador es relaxe i es concentre en el procés de transmetre i en el plaer de comptar. Al contrari del que ocorre amb els actuals mitjans de comunicació de masses (ràdio, televisió, Internet), no era necessari disposar d'aparells per a percebre el missatge. Tampoc era necessari tindre connectats els mecanismes sobre l'emissora precisa. El so de les campanes arribava, generalment, a tota la comunitat, i inclús més enllà, per a construir uns missatges sonors necessaris per al funcionament col·lectiu. Només quedaven exclosos d'esta informació els sords i els forasters, ja que els tocs constituïxen missatges comprensibles només en els límits de la pròpia comunitat. En conseqüència, els mateixos tocs contribuïen a augmentar la solidaritat del grup, a construir una identitat diferenciada. En el campaner tradicional destacava la seua humilitat, sabia que amb els seus tocs podia despertar la comunitat, anunciar desgràcies o trencar els ritmes vitals. I no obstant això, no utilitzava el seu poder per als seus fins, sinó que es posava al servici de la comunitat, i es limitava sense necessitat de censura per a complir la seua obligació, és a dir, la construcció de missatges que coordinaven, informant, les activitats del grup.

El toc més específic de les grans festes valencianes és el volteig de la campana major, alternat i combinat amb els «trancs» o acords a l'uníson de les altres campanes de la torre, amb el contratemps rítmic del repicament del tiple o campana més aguda. Este toc, que anuncia les celebracions majors, té la seua contrapartida amb el volteig general, és a dir, el volteig de totes les campanes, i marca així, amb les diferents combinacions, moments i espais distints del ritual festiu. Esta cultura campanera es va desenrotllar en les catedrals, i va crear al mateix temps un llenguatge comú, una manera valenciana de tocar, i al mateix temps es van donar diverses variants locals, articulades a través del model marcat per les catedrals.

Els canvis ocorreguts en els últims decennis, especialment relacionats amb un cert abandó de les tradicions i una mecanització quasi absoluta de les campanes, va suposar la pèrdua d'uns tocs diferenciats, que van ser substituïts per motors repetitius i sense caràcter propi. Uns 1.500 campaners es van electricificar en pocs anys i podem assegurar que cap a 1990 la pràctica totalitat dels tocs tradicionals havien desaparegut. Les campanes, per tant, van perdre el seu valor col·lectiu cap a la dècada de 1960. Pareixia que per a ser moderns i per a adaptar-se a les noves normes conciliars calia trencar tota tradició i començar novament. Així, els tocs, que cobrien les necessitats de la comunitat al llarg de tota la seua vida, social i individual, es van anar limitant als tocs de missa i de festa i potser de difunts. Tocs com el d'oració al llarg de la jornada, de vespra de diumenge, tocs contra les tempestats, tocs per a tancar les muralles i molts altres van desaparèixer no sols dels campaners sinó inclús de la memòria col·lectiva.

Uns pocs campaners, com el d'Albaida i Castelló de la Plana, van mantindre la tradició manual, inclús sense electricificar les seues campanes, i en aquells anys es van consolidar dos nous grups de campaners en les catedrals de Segorbe i València, llavors parcialment mecanitzades, que van recuperar la tradició manual dels tocs de campanes extraordinaris, tant festius com de difunts.

Encara que s'han rebut expressament les sol·licituds de les associacions de campaners d'Albaida i València, fa temps que s'estudien les activitats immaterials executades amb les nostres campanes i, per tant, es proposa la protecció de quatre campaners i els seus corresponents tocs manuals, que servixen d'exemple patrimonial i referència sonora.

finals del segle XVI, y no llegan a hacerlo en Segorbe hasta finales del segle XVIII. El modelo catedralicio se extendió a todo el territorio, y aunque ahora solo se piensa en voltear, «revoltejar», «volejar», «tocar a vol»... las campanas, los repiques siguen siendo la manera más creativa, antigua y local de tocar. En los repiques se ponen todas las cuerdas de manera que se puedan tocar todas las campanas a la vez, haciendo un «tranc», y después se suele repicar la campana menor con las otras, a menudo de mayor a menor, intercalando «trancs». Los ritmos tienen cierta libertad, de manera que se puede saber quien repica, y con cuantas ganadas lo hace. El repique era trabajo del campanero, requiriendo la ascensión a la torre, es decir, tocar desde arriba. Los franceses e ingleses, lo hacen a distancia, con largas cuerdas, lejos de las campanas, sin comprometerse ni compenetrarse con ellas. En nuestro territorio se tocan las campanas históricamente al lado de ellas, sintiéndolas y sintiendo. Para repicar hace falta fijar las campanas, si se mueven el esfuerzo es mayor y el toque es un desastre. Aquí aparece un matiz importante, el cansancio ha de ser el menor posible, para que el comunicador se relaje y se concentre en el proceso de transmitir y en el placer de contar. Al contrario de lo que ocurre con los actuales medios de comunicación de masas (radio, televisión, Internet) no era necesario disponer de aparatos para percibir el mensaje. Tampoco era necesario tener conectados los mecanismos sobre la emisora precisa. El sonido de las campanas llegaba, generalmente, a toda la comunidad, e incluso más allá, para construir unos mensajes sonoros necesarios para el funcionamiento colectivo. Sólo quedaban excluidos de esta información, los sordos y los forasteros, ya que los toques constituyen mensajes comprensibles solo en los límites de la propia comunidad. En consecuencia los propios toques contribuían a aumentar la solidaridad del grupo, a construir una identidad diferenciada. En el campanero tradicional destacaba su humildad, sabía que con sus toques podía despertar la comunidad, anunciar desgracias o romper los ritmos vitales. Y sin embargo, no utilizaba su poder para sus fines, sino que se ponía al servicio de la comunidad, limitándose sin necesidad de censura para cumplir con su obligación, es decir la construcción de mensajes que coordinaban, informando, las actividades del grupo.

El toque más específico de las grandes fiestas valencianas es el volteo de la campana mayor, alternado y combinado con los «trancs» o acordes al unísono de las demás campanas de la torre, con el contratiempo rítmico del repique del «tiple» o campana más aguda. Este toque, que anuncia las celebraciones mayores, tiene su contrapartida con el volteo general, es decir el volteo de todas las campanas, marcando así con las diferentes combinaciones momentos y espacios distintos del ritual festivo. Esta cultura campanera se desarrolló en las catedrales, creando a la vez un lenguaje común, una manera valenciana de tocar, y al mismo tiempo se dieron diversas variantes locales, articuladas a través del modelo marcado por las catedrales.

Los cambios ocurridos en los últimos decenios, especialmente relacionados con cierto abandono de las tradiciones y una mecanización casi absoluta de las campanas, supuso la pérdida de unos toques diferenciados, que fueron sustituidos por motores repetitivos y sin carácter propio. Unos 1.500 campanarios se electricitaron en pocos años y podemos asegurar que hacia 1990 la práctica totalidad de los toques tradicionales habían desaparecido. Las campanas pues, perdieron su valor colectivo hacia la década de 1960, parecía que para ser modernos y para adaptarse a las nuevas normas conciliares había que romper con toda tradición y empezar de nuevo. Así, los toques, que cubrían las necesidades de la comunidad a lo largo de toda su vida, social e individual, se fueron limitando a los toques de misa y de fiesta y quizás de difuntos. Toques como el de oración a lo largo de la jornada, de víspera de domingo, toques contra las tormentas, toques para cerrar las murallas y muchos otros desaparecieron no solamente de los campanarios sino incluso de la memoria colectiva.

Unos pocos campanarios, como el de Albaida y Castellón de la Plana, mantuvieron la tradición manual, incluso sin electricificar sus campanas, y en aquellos años se consolidaron dos nuevos grupos de campaneros en las Catedrales de Segorbe y Valencia, por entonces parcialmente mecanizadas, que recuperaron la tradición manual de los toques de campanas extraordinarios, tanto festivos como de difuntos.

Aunque se han recibido expresamente las solicitudes de las asociaciones de campaneros de Albaida y Valencia, se lleva tiempo estudiando las actividades inmateriales ejecutadas con nuestras campanas y por tanto, se propone la protección de cuatro campanarios y sus correspon-

Es tracta de la torre d'Albaida, que ha sabut conservar des del segle XIII fins a l'actualitat i de manera ininterrompuda el toc manual de campanes, complint la consuetud exhaustivament tots els dies de l'any. També el campanar municipal de Castelló de la Plana, amb la singularitat d'ambdós, mai van mecanitzar les seues campanes i mantenen fins hui tant els tocs diaris com els festius i de difunts. I finalment, les catedrals de Segorbe i de València, que a través de les seues corresponents associacions de campaners han recuperat la totalitat dels tocs festius ordinaris i extraordinaris, i mantenen i divulguen les seues tradicions, els seus tocs i les seues campanes.

Estos quatre grups de tocs manuals constituïxen el paradigma, el model dels conjunts immaterials millor conservats i per tant mereixedors del major nivell de protecció. Els nous grups de campaners existents en les diòcesis de Segorbe-Castelló i València, cada vegada més nombrosos, hauran de ser estudiats, cas per cas, per a la seua possible protecció com a Béns de Rellevància Local de Caràcter Immaterial, a causa de l'interés de les seues actuacions i a la fragilitat del patrimoni immaterial.

Totes les torres proposades compten amb dos grups ben diferenciats de campanes: les del rellotge, immòbils i ubicades en la part superior de la torre, i les litúrgiques, de volteig, ubicades en la sala de campanes. Els tocs del rellotge constituïxen una referència històrica local, i són generalment competència municipal que exercix l'obligació antiga d'informar els seus veïns del pas del temps, tant de dia com de nit, obligació que es convertix al seu torn en un secular dret veïnal a ser informats del pas del temps per mitjà del rellotge comunitari.

Les campanes litúrgiques també marquen, a la seua manera, el pas del temps, assenyalant les parts de la jornada (matí, migdia, capvespre), les diverses funcions litúrgiques, els distints temps laborables o festius, així com les creences i els sentiments més profunds de la comunitat, tant festius com de dol. En resum, la música col·lectiva més alta i sonora de cada comunitat.

La proposta de protecció inclou només dos grups de la diòcesi de Segorbe-Castelló i dos de la diòcesi de València, ja que en la província d'Alacant cap de les seues dos catedrals ni una altra torre campanar de la seua diòcesi conserven tocs manuals de les seues campanes. El mateix ocorre amb poblacions del nord de la Comunitat Valenciana, que pertanyen jurídicament a la diòcesi de Tortosa, també de tocs mecànics. Es confirma, per tant, que l'existència de tocs manuals de campanes en la catedral de cada diòcesi es correspon amb l'activitat de grups de campaners. En este sentit, i d'acord amb l'organització medieval i eclesiàstica del territori, la diòcesi es convertix en un territori culturalment homogeni, pel que fa a tradicions inclús musicals.

Com és habitual en la cultura tradicional valenciana, els tocs estan regulats per consuetes o relacions escrites de tocs, amb estricta regulació segons les festivitats, els temps, els espais i les persones. Les relacions més completes es conserven en les catedrals, mentres que en els altres llocs, que repetien el model simplificat de la seua pròpia diòcesi, es regien més aïna per la tradició oral. La tendència actual és a fixar per escrit les normes dels tocs de les campanes, en cada una de les torres, inclús les més xicotetes.

Per tant, les raons bàsiques per a la declaració dels tocs de campanes són:

- Constituïxen un patrimoni immaterial i intangible.
- Utilitzen campanes històriques i documents antics en la seua execució.
- Es realitzen en un contenidor que per si mateix resulta ser patrimoni monumental.
- El lloc de realització queda obert al públic durant l'execució dels tocs.
- Estan consolidades com a manifestació artística i com a mostra d'unes tradicions, coneixements i tècniques pròpiament valencians gràcies a la recuperació i execució per part d'una associació cultural estable.

1.2. Denominació: els tocs manuals de campanes de l'església parroquial de l'Assumpció de Ntra. Sra. d'Albaida, del campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basílica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basílica metropolitana de Santa Maria de València.

dientes toques manuales, que sirven de ejemplo patrimonial y referencia sonora. Se trata de la torre de Albaida, que ha sabido conservar desde el siglo XIII hasta la actualidad y de manera ininterrompida el toque manual de campanas, cumpliendo la consuetud exhaustivamente todos los días del año. También el campanario municipal de Castellón de la Plana, con la singularidad de ambos, nunca mecanizaron sus campanas y mantienen hasta la fecha, tanto los toques diarios como los festivos y de difuntos. Y por último, las Catedrales de Segorbe y de Valencia que, a través de sus correspondientes asociaciones de campaneros han recuperado la totalidad de los toques festivos ordinarios y extraordinarios, y mantienen y divulgan sus tradiciones, sus toques y sus campanas.

Estos cuatro grupos de toques manuales constituyen el paradigma, el modelo de los conjuntos inmateriales mejor conservados y por tanto merecedores del mayor nivel de protección. Los nuevos grupos de campaneros existentes en las diócesis de Segorbe-Castellón y Valencia, cada vez más numerosos, deberán ser estudiados, caso por caso, para su posible protección como Bienes de Relevancia Local de Carácter Inmaterial, debido al interés de sus actuaciones y a la fragilidad del patrimonio inmaterial.

Todas las torres propuestas cuentan con dos grupos bien diferenciados de campanas: las del reloj, inmóviles y ubicadas en la parte superior de la torre, y las litúrgicas, de volteo, ubicadas en la sala de campanas. Los toques del reloj constituyen una referencia histórica local, y son generalmente competencia municipal que ejerce la obligación antigua de informar a sus vecinos del paso del tiempo, tanto de día como de noche, obligación que se convierte a su vez en un secular derecho vecinal a ser informados del paso del tiempo mediante el reloj comunitario.

Las campanas litúrgicas también marcan, a su manera, el paso del tiempo, señalando las partes de la jornada (mañana, mediodía, atardecer), las diversas funciones litúrgicas, los distintos tiempos laborables o festivos, así como las creencias y los sentimientos más profundos de la comunidad, tanto festivos como de luto, en resumen, la música colectiva más alta y sonora de cada comunidad.

La propuesta de protección incluye solamente dos grupos de la diócesis de Segorbe-Castellón y dos de la diócesis de Valencia, ya que en la provincia de Alicante ninguna de sus dos catedrales ni otra torre campanario de su diócesis, conservan toques manuales de sus campanas. Otro tanto ocurre con poblaciones del norte de la Comunitat Valenciana, que pertenecen jurídicamente a la diócesis de Tortosa, también de toques mecánicos. Se confirma pues que la existencia de toques manuales de campanas en la catedral de cada diócesis se corresponde con la actividad de grupos de campaneros. En este sentido, y de acuerdo con la organización medieval y eclesiástica del territorio, la diócesis se convierte en un territorio culturalmente homogéneo, en lo que se refiere a tradiciones incluso musicales.

Como es habitual en la cultura tradicional valenciana, los toques están regulados por consuetas o relaciones escritas de toques, con estricta regulación según las festividades, los tiempos, los espacios y las personas. Las relaciones más completas se conservan en las Catedrales, mientras que en los demás lugares, que repetían el modelo simplificado de su propia diócesis, se regían más bien por la tradición oral. La tendencia actual es a fijar por escrito las normas de los toques de las campanas, en cada una de las torres, hasta las más pequeñas.

Por tanto, las razones básicas para la declaración de los toques de campanas son:

- Constituyen un patrimonio inmaterial e intangible
- Utilizan campanas históricas y documentos antiguos en su ejecución
- Se realizan en un contenedor que por si mismo resulta ser patrimonio monumental
- El lugar de realización queda abierto al público durante la ejecución de los toques.
- Están consolidadas como manifestación artística y como muestra de unas tradiciones, conocimientos y técnicas propiamente valencianas gracias a la recuperación y ejecución por parte de una asociación cultural estable.

1.2. Denominación: los toques manuales de campanas de la iglesia parroquial de la Asunción de Ntra. Sra. de Albaida, del Campanar de la Vila de Castellón de la Plana, en la Santa Iglesia Catedral Basílica de Santa Maria de la Asunción de Segorbe y en la Santa Iglesia Catedral Basílica Metropolitana de Santa María de Valencia.

1.3. Localitats: Albaida, Castelló de la Plana, Segorbe i València

1.4. Data de realització: tot l'any litúrgic, amb les excepcions extraordinàries (festives o de difunts) previstes en les corresponents consuetes.

1.5. Actores: les associacions de campaners de cada una de les torres indicades, constituïdes legalment en els últims anys, i successors, cada una a la seua manera, dels antics campaners professionals de cada un dels campanars. «Colla de campaners d'Albaida», campaner municipal de Castelló de la Plana, «Amics de les campanes de Segorbe» i «Campaners de la catedral de València».

1.6. Descripció del bé: resulta convenient iniciar una diferenciació d'estos als efectes d'exposició. No obstant això, qualsevol d'estes són part d'un mateix tot, per què tracten dels tocs manuals tradicionals i, per tant, s'han unit en un únic expedient per a la seua protecció.

Els tocs de campanes tradicionals realitzats de manera manual en els campanars de l'Assumpció d'Albaida, campanar de la Vila de Castelló, catedral de Segorbe i catedral de València formen part no sols dels actes litúrgics dels temples als quals servixen sinó que conformen també la vida quotidiana, setmanal, festiva i de dol de les poblacions en què els campanars protegits formen part simbòlica, icònica i sonora.

1.6.1 Albaida – campanar de l'església parroquial de l'Assumpció

La torre campanar d'esta església renaixentista ha sigut sempre el principal referent o símbol arquitectònic de la ciutat, i està protegida, com el temple, com a bé de rellevància local en la seua categoria de monument d'interés local. La consuetud i els costums relatius al so de les campanes mai electrificades, sempre tocades i voltejades a mà, han conformat el paisatge sonor de la ciutat des del segle XIII. Com ja hem indicat, a mitjan segle XX la majoria de pobles i ciutats valencianes van electrificar i van motoritzar els jocs de campanes, i algunes van interrompre, temporalment i reversiblement, la transmissió secular del patrimoni immaterial del toc manual. En contrast amb açò, i amb la situació d'abandó en què han quedat molts campanars, els campanars d'Albaida han sabut resistir la crisi del gremi i perpetuar la tradició fins als nostres dies, de manera exemplar i admirable. És este un element de singularitat i particularitat patrimonial provada, tant la tradició de prop de huit segles de continuïtat de tocs manuals i els elements mobles i immobles associats a esta. Els tocs s'han transmés oralment fins als nostres dies, en què s'han fixat en una consuetud per escrit.

Els tocs diaris són interpretats pel sagristà, mentres que els festius o de difunts són tocats per un nombros grup de campaners, constituïts en associació denominada «Colla de campaners d'Albaida», majoritàriament jòvens i xiquets, que constituïxen un exemplar model d'allò que la UNESCO anomena la transmissió del patrimoni intangible a les jòvens generacions. A mitjan dècada de 1980, l'herència cultural transmesa pels campaners tradicionals va ser arreplegada per esta jove colla de campaners, que van continuar tocant a mà ininterrompidament, tal com havien fet els seus predecessors. En 1992 es van constituir en associació cultural amb entitat jurídica, per a dedicar-se a l'estudi, recuperació i conservació dels elements de l'ofici (campanes, tocs, rellotge, etc.) i restaurar els béns immobles i mobles corresponents. D'este renaixement de l'ofici i la pràctica de campaner es van obtenir algunes millores substancials que van contribuir a consolidar el patrimoni material i immaterial d'Albaida. Es tracta de la restauració del campanar renaixentista i del joc de campanes, on s'han combinat la restauració de les campanes antigues amb unes altres de noves, que ha donat com a resultat un excel·lent joc de campanes, on destaquen les 4 majors foses a Holanda. En l'actualitat, la «Colla de campaners d'Albaida» compta amb 15 jòvens integrants, d'entre 16 i 40 anys, i amb alguns xiquets de 8-10 anys, que són el futur de l'ofici, i que garantiran la conservació d'un patrimoni cultural i sonor amb quasi huit segles d'història.

Hereus dels campaners tradicionals consideren que les campanes i els seus tocs com a instruments musicals tenen la funció de marcar els ritmes de la seua població, i que el seu so constituïska una part essencial del paisatge sonor que han escoltat els seus avantpassats, que estan escoltant ells ara, i que volen que escolten els seus fills. A pesar de tro-

1.3. Localidades: Albaida, Castellón de la Plana, Segorbe y Valencia.

1.4. Fecha de realización: todo el año litúrgico, con las excepciones extraordinarias (festivas o de difuntos) previstas en las correspondientes consuetas.

1.5. Actores: las asociaciones de campaneros de cada una de las torres indicadas, constituidas legalmente en los últimos años, y sucesoras, cada una a su modo, de los antiguos campaneros profesionales de cada uno de los campanarios. «Colla de campaners d'Albaida», campanero municipal de Castellón de la Plana, «Amigos de las campanas de Segorbe» y «Campaners de la Catedral de València».

1.6. Descripción del bien: resulta conveniente iniciar una diferenciación de los mismos a efectos de exposición. No obstante, cualquiera de ellas son parte de un mismo todo, por cuanto tratan de los toques manuales tradicionales, y por tanto, se han unido en un único expediente para su protección.

Los toques de campanas tradicionales realizados de manera manual en los campanarios de la Asunción de Albaida, Campanar de la Vila de Castelló, Catedral de Segorbe y Catedral de València, forman parte no solamente de los actos litúrgicos de los templos a los que sirven sino que conforman también la vida cotidiana, semanal, festiva y de duelo de las poblaciones en las que los campanarios protegidos forman parte simbólica, icónica y sonora.

1.6.1. Albaida – campanario de la iglesia parroquial de la Asunción

La torre campanario de esta iglesia renacentista ha sido siempre el principal referente o símbolo arquitectónico de la ciudad, estando protegida como el templo, como Bien de Relevancia Local en su categoría de Monumento de Interés Local. La consuetud y las costumbres relativas al sonido de las campanas nunca electrificadas, siempre tocadas y volteadas a mano han conformado el paisaje sonoro de la ciudad desde el siglo XIII. Como ya hemos indicado, a mediados del siglo XX, la mayoría de pueblos y ciudades valencianas, electrificaron y motorizaron los juegos de campanas, e interrumpieron algunas, temporalmente y reversiblemente, la transmisión secular del patrimonio inmaterial del toque manual. En contraste con esto, y con la situación de abandono en que han quedado muchos campanarios, los campaneros de Albaida han sabido resistir la crisis del gremio y perpetuar la tradición hasta nuestros días, de manera ejemplar y admirable. Es este un elemento de singularidad y particularidad patrimonial probada, tanto la tradición de cerca de ocho siglos de continuidad de toques manuales y los elementos muebles e inmuebles asociados a la misma. Los toques se han transmitido oralmente hasta nuestros días, en que se han fijado en una consuetud por escrito.

Los toques diarios son interpretados por el sacristán, mientras que los festivos o de difuntos son tocados por un numeroso grupo de campaneros, constituidos en asociación denominada «Colla de campaners d'Albaida», en su mayoría jóvenes y niños, que constituyen un ejemplar modelo de aquello que la UNESCO llama la transmisión del patrimonio intangible a las jóvenes generaciones. A mediados de la década de 1980, la herencia cultural transmitida por los campaneros tradicionales, fue recogida por esta joven «colla de campaners», que continuaron tocando a mano ininterrompidamente, tal como habían hecho sus predecesores. En 1992 se constituyeron en asociación cultural con entidad jurídica, para dedicarse al estudio, recuperación y conservación de los elementos del oficio (campanas, toques, reloj, etc...) y restaurar los bienes inmuebles y muebles correspondientes. De este renacer del oficio y la práctica de campanero se obtuvieron algunas mejoras sustanciales que contribuyeron a consolidar el patrimonio material e inmaterial de Albaida. Se trata de la restauración del campanario renacentista y del juego de campanas, donde se han combinado la restauración de las campanas antiguas con otras nuevas, dando como resultado un excelente juego de campanas, en donde destacan las 4 mayores fundidas en Holanda. En la actualidad, «la colla de campaners d'Albaida» cuenta con 15 jóvenes integrantes, de entre 16 y 40 años, y con algunos niños de 8-10 años, que son el futuro del oficio, y que garantizarán la conservación de un patrimonio cultural y sonoro con casi ocho siglos de historia.

Herederos de los campaneros tradicionales, consideran que las campanas y sus toques como instrumentos musicales tienen la función de marcar los ritmos de su población, y que su sonido constituya una parte esencial del paisaje sonoro que han escuchado sus antepasados, que están escuchando ellos ahora, y que quieren que escuchen sus hijos. A

bar-se prop d'una de les foses tradicionals, que es va encarregar en els anys seixanta d'electricar gran part dels nostres campanars, a Albaida no van mecanitzar cap de les campanes del terme, gràcies a l'existència constant i continuada de voluntaris campaners.

Els tocs d'Albaida combinen el volteig per mitjà de soga que s'enrotlla i desenrotlla en les quatre campanes majors dels finestrals de la torre, amb el repicament de la campana centenària, sempre fixa, i el volteig per mitjà de cigonyal de les altres campanes menors, ubicades en la part alta de la sala.

Conscients de la fragilitat de la memòria, ja que la transmissió de tocs s'ha realitzat sempre per mitjà de tradició oral, per veu del sagristà que encara realitza diàriament els tocs ordinaris, en els últims anys han fixat per escrit la consuetud que ordena el calendari i les diverses maneres de tocar les campanes, sempre manualment, segons les celebracions.

1.6.2. Castelló de la Plana – campanar de la Vila

El campanar de la Vila o torre del Fadri és una de les torres de campanes més singulars del nostre territori, ja que, després de molts segles de disputa entre l'Església i el municipi, es tracta d'un edifici i d'unes campanes plenament i exclusivament civils. Convertida l'església major en catedral de Santa Maria, la torre continua dependent de l'Ajuntament. Té la protecció com a Bé d'Interès Cultural en la seua categoria de monument.

Construïda esta torre, així com les seues campanes, a costa de la vila, es va inaugurar l'any 1604, i des d'esta època, sense cap interrupció, l'Ajuntament exercix el domini sobre les campanes, atén la seua recomposició, nomena campaner i disposa per complet d'estes, excepte pel que fa als tocs ordinaris de l'església.

El campanar de Castelló és un cas extraordinari, d'exclusiva gestió municipal, de les campanes i els seus tocs. La torre, exempta, és gestionada en els tocs diaris per un funcionari municipal, que recluta també els diversos ajudants per als tocs festius i de difunts. El conjunt de set campanes de volteig va ser ampliat amb una campana de dimensió reduïda, procedent de la capella de l'antic cementeri, de manera que en l'actualitat el joc de campanes té 8 bronzes. Hi destaca la campana «Maria», fosa en 1789, l'única que va sobreviure a la Guerra Civil, ja que es va conservar per als tocs d'alarma. També es van salvar les dos campanes de quarts i la gran campana de les hores, «la Tàfol» fosa en 1604. Mentres que la resta del conjunt actual va ser reconstruït en 1939.

Estes campanes, de grans dimensions, no van ser mai electricades, i és l'Ajuntament de Castelló de la Plana l'encarregat de tot el manteniment del conjunt, encara que els tocs habituals servixen de transmissor dels actes litúrgics de la pròxima catedral de Santa Maria, que no té campanar.

Les campanes, a pesar de les seues grans dimensions, són voltejades de manera manual, és a dir sense l'ajuda de sogues per al seu moviment. Inclús les campanes mitjanes i xicotetes giren per mitjà de l'impuls de les mans repetit a cada gir, facilitat per distintes tarimes, adaptades a l'altura de cada campana, que permeten l'acostament de la persona al bronze.

Els repicaments, més comuns en els segles passats, es limiten al toc de difunts i als senyals diaris com el toc d'oració o de missa, que es realitzen pujant a la mateixa torre, sense emprar antics sistemes de cables que per l'exterior arribaven fins a sengles caixetins encara ubicats a l'un i l'altre costat de la porta principal d'accés.

Hi ha algunes llistes, poc elaborades, de tocs, sobretot de les dates i les hores de volteig, i la transmissió de la norma, fins hui, es realitza per transmissió oral i familiar, ja que almenys els tres últims campaners estan emparentats (pare – fill – marit de la néta). Els tocs, de transmissió oral, s'ordenen segons antigues tradicions municipals.

La torre té accés públic regular per mitjà de visites guiades conduïdes pel mateix campaner municipal. A més, una de les associacions festives de Castelló, la «Colla el Pixavi», ha tingut la idea d'establir visites públiques durant les festes de la Magdalena (la setmana entorn del tercer diumenge de Quaresma), des de 1988, ininterrompudament, il·lustrant les dites ascensions amb xicotetes publicacions anuals.

pesar de encontrarse cerca de una de las fundiciones tradicionales, que se encargó en los años sesenta de electricar gran parte de nuestros campanarios, en Albaida no mecanizaron ninguna de las campanas del término, gracias a la existencia constante y continuada de voluntarios campaneros.

Los toques de Albaida combinan el volteo mediante soga que se enrolla y desenrolla en las cuatro campanas mayores de los ventanales de la torre, con el repique de la campana «Centenària», siempre fija, y el volteo mediante cigüeñal de las otras campanas menores, ubicadas en la parte alta de la sala.

Conscientes de la fragilidad de la memoria, ya que la transmisión de toques se ha realizado siempre mediante tradición oral, por voz del sacristán que aún realiza diariamente los toques ordinarios, en los últimos años han fijado por escrito la consuetud que ordena el calendario y las diversas maneras de tocar las campanas, siempre manualmente, según las celebraciones.

1.6.2. Castellón de la Plana – campanar de la Vila

El campanar de la Vila o torre del Fadri, es una de las torres de campanas más singulares de nuestro territorio, puesto que, tras muchos siglos de disputa entre la Iglesia y el Municipio, se trata de un edificio y de unas campanas plena y exclusivamente civiles. Convertida la Iglesia Mayor en Catedral de Santa Maria, sigue la torre dependiendo del Ayuntamiento. Tiene la protección como Bien de Interés Cultural en su categoría de Monumento.

Construida esta torre, así como sus campanas, a expensas de la villa, se inauguró el año 1604 y desde esta época, sin interrupción alguna, viene el ayuntamiento ejerciendo dominio sobre las campanas, atendiendo a su recomposición, nombrando campanero y disponiendo por completo de ellas, salvo en lo concerniente a los toques ordinarios de la Iglesia.

El Campanar de Castellón es un caso extraordinario, de exclusiva gestión municipal, de las campanas y sus toques. La torre, exenta, es gestionada en los toques diarios por un funcionario municipal, que recluta también a los diversos ayudantes para los toques festivos y de difuntos. El conjunto de siete campanas de volteo fue ampliado con una campana de pequeño tamaño, procedente de la Capilla del antiguo Cementerio, resultando que en la actualidad el juego de campanas, cuenta con 8 bronzes. En ellas destaca la campana «Maria» fundida en 1789, la única que sobrevivió a la guerra civil, ya que se conservó para los toques de alarma. También se salvaron las dos campanas de cuartos y la gran campana de las horas, «la Tàfol» fundida en 1604. Mientras que el resto del conjunto actual fue reconstruido en 1939.

Estas campanas, de grandes dimensiones, no fueron nunca electricadas, y es el Ayuntamiento de Castellón de la Plana, el encargado de todo el mantenimiento del conjunto, aunque los toques habituales sirven de transmisor de los actos litúrgicos de la cercana Catedral de Santa Maria, que carece de campanario.

Las campanas, a pesar de sus grandes dimensiones, son volteadas de manera manual, es decir sin la ayuda de sogas para su movimiento. Incluso las campanas medianas y pequeñas giran mediante el impulso de las manos repetido a cada giro, facilitado por distintas tarimas, adaptadas a la altura de cada campana, que permiten el acercamiento de la persona al bronze.

Los repiques, más comunes en los siglos pasados, se limitan al toque de difuntos y a las señales diarias como el toque de oración o de misa, que se realizan subiendo a la misma torre, sin emplear antiguos sistemas de cables que por el exterior llegaban hasta sendos cajetines aún ubicados a uno y otro lado de la puerta principal de acceso.

Existen algunas listas, poco elaboradas, de toques, sobre todo de las fechas y las horas de volteo, y la transmisión de la norma, hasta la fecha, se realiza por transmisión oral y familiar, ya que al menos los tres últimos campaneros están emparentados (padre – hijo – marido de la nieta). Los toques, de transmisión oral, se ordenan según antiguas tradiciones municipales.

La torre tiene acceso público regular mediante visitas guiadas conducidas por el propio campanero municipal. Además una de las asociaciones festivas de Castelló, la «Colla el Pixavi», ha tenido la idea de establecer visitas públicas durante las fiestas de la Magdalena (la semana entorn al tercer domingo de cuaresma), desde 1988, ininterrompidamente, ilustrando dichas ascensiones con pequeñas publicaciones anuales.

1.6.3. Segorbe – campanar de la catedral de Santa Maria

La torre de la catedral junt amb el temple catedralici es troba protegit com a Bé d'Interés Cultural en la categoria de monument. El joc de campanes de la catedral de Segorbe està format per 13 campanes, de les quals 11 són pròpiament les campanes litúrgiques, més les altres dos, de quarts i hores, que es toquen automàticament pel rellotge. Del conjunt, quatre campanes són «històriques», entenent com a tals les anteriors a la Guerra Civil. Entre estes destaca la de les hores, l'única que procedix del campanar antic, i les tres menors, dos del segle XVIII i una altra molt més recent, de 1918, encara que anterior a 1936. Cal destacar que les dos campanes barroques conserven els seus accessoris originals, és a dir batalls de ferro forjat i jous de fusta. La campana més important, sens dubte, és la de les hores, que encara que tardana (1659) encara utilitza la minúscula gòtica per a alguna de les seues inscripcions.

La Guerra Civil va suposar la destrucció indiscriminada de totes les campanes litúrgiques, que van ser desmuntades i que no van tornar a la catedral. A partir de 1939 es van anar recomponent els bronzes perduts, que han arribat fins fa poc, on encara s'ha refós alguna de les peces per a ajustar més el joc de campanes.

L'electricificació, a causa de la falta de mitjans, va ser només parcial, i les dos campanes majors i les xicotetes van quedar intactes, amb els seus corresponents jous de fusta. Les altres quatre van ser mecanitzades, inicialment, per Roses, d'Atzeneta d'Albaida (jous de ferro), en 1968. Les campanes van ser motoritzades per un mecànic local, per mitjà de rodes de motor, motors elèctrics i molls per a transmetre el moviment. Ni els jous, metàl·lics, ni les campanes, ni la tecnologia casolana, reprodueixen els tocs tradicionals, que pareixien perduts per sempre.

No obstant això, al juny de 1984, i per iniciativa del fill de l'últim campaner, es va constituir l'Associació d'Amics de les Campanes, que s'encarrega de la seua custòdia, toc i conservació, i interpreta els tocs de festa i altres d'extraordinaris.

Com que es tracta d'una catedral, els tocs històrics són d'una gran complexitat, i basen els repicaments en el «teixit» que és la combinació de les diverses sogues unides a cada un dels batalls, i polsades des del centre de la torre. Els voltejos es fan per mitjà de sogues que s'enrotllen alternativament en el braç i en l'extrem de la palanca metàl·lica de volteig, i les campanes, per tant, giren en dos direccions segons siga el sentit del desenrotllament.

Van existir al llarg dels segles diverses relacions de tocs, associades al cerimonial propi de la catedral. Hi ha una prolixa descripció dels tocs manuals en el campanar de la catedral de Segorbe en el document d'Andrés Ibáñez Castañer, el campaner, «Les campanes de la santa església catedral de Segorbe», publicat en les actes del I Congrés de Campaners d'Europa, que va tindre lloc a Segorbe al desembre de 1991. Probablement en els arxius de la catedral figuren relacions i normes escrites per a regular els complexos tocs litúrgics.

1.6.4. València – campanar Nou o torre del Micalet de la catedral de Santa Maria

El campanar Nou de la catedral de València (torre del Micalet), edificat en el segle XV, és clarament un important element del patrimoni cultural monumental de la ciutat de València; forma part del conjunt de l'església catedral basilica metropolitana de Santa Maria, i ambdós estan protegits com a Bé d'Interés Cultural en la categoria de monument.

Un element que li conferix un valor afegit al monument és el seu conjunt de campanes. Este conjunt està format per tres campanes del segle XV, quatre del XVI, tres del XVII i dos del segle XVIII, a més d'una peça única, com és la campana «Caterina», datada en 1305 i que constituïx el so més antic conservat en la ciutat. Es tracta d'un conjunt de campanes històric conservat íntegrament, ja que la majoria de les campanes de les altres torres van ser destruïdes totalment o parcialment durant la guerra civil. Les campanes s'ubiquen en dos nivells diferents segons la seua funció: les 2 campanes municipals del rellotge, que funcionen automàticament des que en 1374 s'inaugurara el primer rellotge mecànic de la península Ibèrica, estan situades en l'espaldanya que corona el campanar en la terrassa, mentre que les 11 campanes litúrgiques compartixen l'espai de la sala de campanes. Les campanes de la catedral van ser parcialment motoritzades a mitat dels seixanta; es van deixar les majors sense mecanismes de volteig, i van desaparèixer els campaners

1.6.3. Segorbe – Campanario de la Catedral de Santa María

La torre de la catedral junto al templo catedralicio se encuentra protegido como Bien de Interés Cultural en la categoría de Monumento. El juego de campanas de la Catedral de Segorbe está formado por 13 campanas, de las cuales 11, son propiamente las campanas litúrgicas, más las otras dos, de cuartos y horas, que se tocan automáticamente por el reloj. Del conjunto, cuatro campanas son «históricas», entendiendo como tales las anteriores a la guerra civil. Entre ellas destaca la de las horas, la única que procede del campanario antiguo, y las tres menores, dos del siglo XVIII y otra mucho más reciente, de 1918, aunque anterior a 1936. Cabe destacar que las dos campanas barrocas conservan sus accesorios originales, es decir badajos de hierro forjado y yugos de madera. La campana más importante sin duda, es la de las horas, que aunque tardía (1659) aún utiliza la minúscula gòtica para alguna de sus inscripciones.

La Guerra Civil supuso la destrucción indiscriminada de todas las campanas litúrgicas, que fueron desmontadas y que no volvieron a la catedral. A partir de 1939 se fueron recomponiendo los bronzes perdidos, llegando hasta fechas recientes, donde todavía se ha refundido alguna de su piezas para ajustar más el juego de campanas.

La electrificación, debido a la falta de medios, fue solo parcial, quedando intactas las dos campanas mayores y las pequeñas, con sus correspondientes yugos de madera. Las otras cuatro fueron mecanizadas, inicialmente, por Roses, de Atzeneta d'Albaida (yugos de hierro), en 1968. Las campanas fueron motorizadas por un mecánico local, mediante ruedas de motor, motores eléctricos y muelles para transmitir el movimiento. Ni los yugos, metálicos, ni las campanas, ni la tecnología casera, reproducían los toques tradicionales, que parecían perdidos para siempre.

Sin embargo, en junio de 1984, y por iniciativa del hijo del último campanero, se constituyó la Asociación de Amigos de las Campanas que se encarga de su custodia, toque y conservación, interpretando los toques de fiesta y otros extraordinarios.

Al tratarse de una catedral los toques históricos son de una gran complejidad, basando los repiques en el «tejido» que es la combinación de las diversas sogas unidas a cada uno de los badajos, y pulsadas desde el centro de la torre. Los volteos se hacen mediante sogas que se enrollan alternativamente en el brazo y en el extremo de la palanca metálica de volteo, girando por tanto las campanas en dos direcciones según sea el sentido del desenrollado.

Existieron a lo largo de los siglos diversas relaciones de toques, asociadas al Ceremonial propio de la catedral. Existe una prolija descripción de los toques manuales en el campanario de la catedral de Segorbe en el documento de Andrés Ibáñez Castañer, el campanero, «Las campanas de la Santa Iglesia Catedral de Segorbe», publicado en las Actas del I Congreso de Campaneros de Europa, que tuvo lugar en Segorbe en diciembre de 1991. Probablemente en los archivos de la Catedral figuren relaciones y normas escritas para regular los complejos toques litúrgicos.

1.6.4 València – campanar Nou o torre del Micalet de la Catedral de Santa Maria

El campanar Nou de la Catedral de Valencia (torre del Micalet), edificado al siglo XV, es claramente un importante elemento del patrimonio cultural monumental de la ciudad de Valencia, formando parte del conjunto de la Iglesia Catedral Basilica Metropolitana de Santa Maria, estando ambos protegidos como Bien de Interés Cultural en la categoría de Monumento.

Un elemento que le confiere un valor añadido al monumento es su conjunto de campanas. Este conjunto está formado por tres campanas del siglo XV, cuatro del XVI, tres del XVII y dos del siglo XVIII, además de una pieza única como es la campana «Caterina», datada en 1305 y que constituye el sonido más antiguo conservado en la ciudad. Se trata de un conjunto de campanas histórico conservado íntegramente, ya que la mayoría de las campanas de las otras torres fueron destruidas total o parcialmente durante la guerra civil. Las campanas se ubican en dos niveles diferentes según su función: las 2 campanas municipales del reloj, que funcionan automáticamente desde que en 1374 se inaugurara el primer reloj mecánico de la península ibérica, están situadas en la espaldanya que corona el campanario en la terrassa, mientras que las 11 campanas litúrgicas comparten el espacio de la sala de campanas. Las campanas de la Catedral fueron parcialmente motorizadas a mitad de los sesenta, dejando las mayores sin mecanismos de volteo, desapareciendo

tradicionals. La campana d'Hores, el Micalet, va quedar muda durant més de 20 anys.

En 1988 un grup de campaners va formar el Gremi de Campaners Valencians amb l'objectiu de recuperar el so de les campanes a les principals festes de la ciutat, i en 1994 s'aprova la Consueta Nova (en què s'actualitzen alguns punts de les consuetes antigues als usos i costums actuals), que regula des d'este moment fins hui els tocs que s'han de realitzar en les festes tant ordinàries com extraordinàries que hi ha al llarg de l'any litúrgic. Esta associació va nàixer conjuntament amb els campaners de la catedral de Segorbe, amb la vocació de coordinar els nous grups de campaners que s'estaven formant en aquells anys a la Comunitat Valenciana.

El Gremi de Campaners Valencians (recentment refundat en la ciutat de València, com l'associació «Campaners de la catedral de València») s'encarrega des de 1988 d'executar estos tocs de campanes; fa d'estos una activitat ja consolidada en el context de les festivitats religioses i civils de la ciutat de València, i que inclús s'ha estés en els últims anys a altres poblacions de la Comunitat Valenciana.

Els «Campaners de la catedral de València» són els encarregats de mantindre, divulgar i tocar les campanes de la catedral, interpretant tots els tocs del cicle anual, de manera manual.

Les onze campanes litúrgiques, de grans dimensions, i molt antigues, es poden voltejar per mitjà d'una a quatre sogues (segons la grandària i l'altura) girant, per tant, en els dos sentits marcats per enrotllar i desenrotllar la llarga corda. Per al repicament s'utilitzen també les onze campanes, unint totes les cordes en el centre de la sala de manera que un sol campaner pot tocar una o totes les campanes segons marque la partitura corresponent. De manera especial, els «tocs de cor» combinen el volteig d'una de les campanes majors amb el repicament de la menor i els «trancs» de les altres campanes grans.

Estes 13 campanes han regulat la vida religiosa i civil de la societat tradicional de la ciutat de València durant segles gràcies al codi local que constituïxen els tocs de campanes, regulats per mitjà de documents, consuetes, fixats per escrit des dels primers anys d'existència de la catedral. La primera consuetada o relació de tocs publicada fins al moment, una de les més completes, està escrita cap a 1550, si bé hi ha referències d'altres anteriors, i ja fixa les bases dels tocs i de les relacions posteriors, encara que les campanes encara oscil·len, ja que el volteig s'introduirà en els últims decennis d'eixe segle. Esta primera consuetada d'autor anònim, va ser fixada pel canonge Herrera en 1705, i ha romàs pràcticament estable fins als nostres dies, amb adaptacions del campaner Rafael Aguado cap a 1915 i l'actual Consuetada Nova de 1994, acordada pel capítol, que organitza els tocs de les consuetes anteriors, adaptant-les als rituals i calendari presents.

1.7. Elements que formen part del bé:

Constituïxen cada un dels béns immaterials que es protegeixen les campanes, les seues instal·lacions, les consuetes o partitures tradicionals, així com els tocs interpretats de manera manual segons eixes normes. Els tocs automàtics que segons les mateixes normes pogueren interpretar-se, per a l'ús quotidià d'eixes torres, formen part del bé, encara que han de programar-se segons les normes de la consuetada corresponent.

II. Definició de l'àmbit espacial i temporal

Àmbit espacial: paisatge sonor de les ciutats d'Albaida, Castelló de la Plana, Segorbe i València, entorn dels campaners assenyalats, és a dir aquell territori fins on aconseguix el so de les campanes i els seus tocs, pulsats de manera manual (tocs tradicionals).

Àmbit temporal: cicle anual ordinari; excepcions previstes en les consuetes com els tocs festius extraordinaris o els tocs de difunts.

los campaneros tradicionales. La campana de Horas, el Micalet, quedó muda durante más de 20 años.

En 1988 un grupo de campaneros formó el Gremi de Campaners Valencians con el objetivo de recuperar el sonido de las campanas a las principales fiestas de la ciudad y en 1994 se aprueba la Consuetada Nova (actualizando algunos puntos de las consuetas antiguas a los usos y costumbres actuales) que regula desde este momento hasta hoy los toques a realizar en las fiestas tanto ordinarias como extraordinarias que hay a lo largo del año litúrgico. Esta asociación nació conjuntamente con los campaneros de la Catedral de Segorbe, con la vocación de coordinar los nuevos grupos de campaneros que se estaban formando en aquellos años en la Comunitat Valenciana.

El Gremi de Campaners Valencians (recientemente refundado en la ciudad de Valencia, como la asociación «Campaners de la catedral de València») se encarga desde 1988 de ejecutar estos toques de campanas, haciendo de ellos una actividad ya consolidada en el contexto de las festividades religiosas y civiles de la ciudad de València, y que incluso se ha extendido en los últimos años a otras poblaciones de la Comunitat Valenciana.

Los «Campaners de la catedral de València» son los encargados de mantener, divulgar y tocar las campanas de la Catedral, interpretando todos los toques del ciclo anual, de modo manual.

Las once campanas litúrgicas, de grandes dimensiones, y muy antiguas, se pueden voltear mediante una a cuatro sogas (según el tamaño y la altura) girando por tanto en los dos sentidos marcados por enrollar y desenrollar la larga cuerda. Para el repique se utilizan también las once campanas, uniendo todas las cuerdas en el centro de la sala de modo que un solo campanero puede tocar una o todas las campanas según marque la partitura correspondiente. De manera especial los «toques de cor» combinan el volteo de una de las campanas mayores con el repique de la menor y los «trancs» de las otras campanas grandes.

Estas 13 campanas han regulado la vida religiosa y civil de la sociedad tradicional de la ciudad de Valencia durante siglos gracias al código local que constituyen los toques de campanas, regulados mediante documentos, consuetas, fijados por escrito desde los primeros años de existencia de la Catedral. La primera consuetada o relación de toques publicada hasta el momento, una de las más completas, está escrita hacia 1550, si bien hay referencias de otras anteriores, y ya fija las bases de los toques y de las relaciones posteriores, aunque las campanas todavía oscilan ya que el volteo se introducirá en los últimos decenios de ese siglo. Esta primera consuetada de autor anónimo, fue fijada por el Canónigo Herrera en 1705, y ha permanecido prácticamente estable hasta nuestros días, con adaptaciones del campanero, Rafael Aguado hacia 1915 y la actual Consuetada Nova de 1994, acordada por el Cabildo, que organiza los toques de las consuetas anteriores, adaptándolas a los rituales y calendario presentes.

1.7 Elementos que forman parte del bien:

Constituyen cada uno de los bienes inmateriales que se protegen, las campanas, sus instalaciones, las consuetas o partitures tradicionales así como los toques interpretados de manera manual según esas normas. Los toques automáticos que según las mismas normas pudieran interpretarse, para el uso cotidiano de esas torres, forman parte del bien, aunque deben programarse según las normas de la consuetada correspondiente.

II. Definición del ámbito espacial y temporal

Ámbito espacial: paisaje sonoro de las ciudades de Albaida, Castellón de la Plana, Segorbe y Valencia, en torno a los campanarios señalados, es decir aquel territorio hasta donde alcanza el sonido de las campanas y sus toques, pulsados de manera manual (toques tradicionales).

Ámbito temporal: ciclo anual ordinario; excepciones contempladas en las consuetas como los toques festivos extraordinarios o los toques de difuntos